

UDK 821.163.45(091)
Prethodno priopćenje
Primljen: 15. 5. 2016.
Prihvaćen: 12. 12. 2017.

IVA BELJAN KOVAČIĆ
Odjel za hrvatski jezik i književnost
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru
iva.beljan12@gmail.com

FRANJEVAČKI LJETOPI SI I SUVREMENI PRIPOVJEDAČI

Rad se bavi intertekstualnim vezama između romanā *Tragom zmijske košuljice* i *Gloria in excelsis* Josipa Mlakića i Miljenka Jergovića te starije hrvatske književne tradicije u Bosni i Hercegovini, osobito samostanskih ljetopisa iz 18. i 19. stoljeća (*Ljetopisa* Nikole Lašvanina, *Ljetopisa sutješkoga samostana* Bone Benića, *Ljetopisa kreševskoga samostana* Marijana Bogdanovića i *Godišnjaka od događaja svjetskih, crkvenih i promine vremena u Bosni* Jake Baltića). U središtu je pozornosti analiza načina na koji romanopisci transformiraju pojedine elemente ljetopisa za potrebe svojih romana, te posredno načina na koji razumijevaju same ljetopise i njihov odnos prema povijesti.

Ključne riječi: hrvatska književnost u Bosni i Hercegovini, franjevački ljetopisi, Josip Mlakić – *Tragom zmijske košuljice*, Miljenko Jergović – *Gloria in excelsis*.

Uvod

Među najvrednijim i danas najzanimljivijim tekstovima starije hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini izdvajaju se samostanski ljetopisi, posebno tri iz 18. stoljeća – *Ljetopis* Nikole Lašvanina, *Ljetopis sutješkoga samostana* Bone Benića i *Ljetopis kreševskoga samostana* Marijana Bogdanovića – te jedan iz 19. stoljeća – *Godišnjak od događaja crkvenih, svjetskih i promine vremena u Bosni* Jake Baltića. Posebnosti ovih tekstova i interes za njih uvjetovani su i samim njihovim sadržajem, ali još više načinom obrade povijesnih događaja.

Na razni sadržaja primjetno je da ljetopisi obuhvaćaju vrlo širok raspon tema, od crkvenih (stanje u franjevačkoj provinciji, odnos prema Rimu, situacija u samostanima), preko političkih (odnosi katolika i franjevacu s vlastima, stanje u zemlji, odnosi vezira prema domaćem plemstvu, ratovi, dekadencija i potkupljivost vlasti) do socijalnih (odnosi među pripadnicima različitih konfesija, gospodarstvo, svakodnevni život itd.).

Na razni obrade ljetopisi pokazuju vrlo zanimljive pripovjedne strategije, koje odstupaju od uobičajenih historiografskih konvencija. Većina se ljetopisaca udaljava od historiografskog pripovjednog modela i priklanja književno-umjetničkim modelima koje obilježava ulazak pripovjedača u priču, odnosno miješanje u ispriповijedane događaje i pokušaj njihova tumačenja, smanjivanje razmaka između doživljavanja i zapisivanja, očitost pripovjedača u brojnim apelima, komentarima, generalizacijama i drugo.

Unatoč tomu, proučavanje ovih tekstova bilo je uglavnom vezano za znanost o povijesti jer su ljetopisi korišteni kao vrijedan izvor za poznavanje crkvene i političke prošlosti osmanske Bosne. Povijest književnosti do novijeg se vremena ljetopisima manje bavila. U povijestima hrvatske književnosti uglavnom se ne spominju.¹ Povjesničari bosanskohercegovačkih književnosti redovito se bave i ljetopisima, ali kako su publikacije u kojima su predstavljeni najvećim dijelom antologijskoga tipa, njihova veza s književnošću malo je analizirana i različito interpretirana (usp. Beljan 2011: 10–12).

Teorije o ulozi jezika i naracije u historiografiji pružile su prikladniji okvir za njihovo proučavanje pa se otvorio prostor drukčijim pristupima ovim tekstovima (usp. primjerice Kazaz 2010). Osobitu pozornost zaokuplja naracija kao sredstvo kojim ljetopisci oblikuju izvještaje o prošlosti, a time i pogled na povijesnu zbilju (usp. Beljan 2011; Beljan 2014: 201–241).

U svezi s tim vrlo je indikativno da je prije znanosti o književnosti ljetopisima bila zaokupljena sama književnost, preciznije pripovjedači, koji su iz njih crpili građu, ali i oblikovne strategije. Tom usmjerenošću na formalni, a ne samo sadržajni aspekt ljetopisa, konkretno na ulogu pripovijedanja u oblikovanju i osmišljavanju povijesnih događaja, oni su anticipirali suvremeni znanstveni pristup ovim tekstovima.

Paradigmatičan je u tom smislu primjer Ive Andrića, čiji je odnos prema starijoj hrvatskoj književnoj tradiciji u Bosni i Hercegovini često istican u literaturi, a samostanske su kronike izvršile velik utjecaj na

1 O položaju ljetopisa u povijestima hrvatske književnosti v. Beljan 2011: 7–8.

oblikovanje različitih razina njegova pripovjednog djela.² U novijoj je literaturi primijećeno kako Andrić kronike ne koristi kao gotovu građu, nego kao elemente koje umjetnički transformira, što ga zapravo čini pretečom suvremenog načina čitanja ljetopisa (usp. Meić, 2012: 228; Beljan 2014a).

Intertekstualni dijalog s ljetopisima – kako izravan, tako i posredan, preko reminiscencija na Andrićevo djelo i pripovjedačko umijeće – prisutan je i u djelima suvremenih pripovjedača. Kako oni čitaju ljetopis, na koji način preuzimaju i transformiraju različite njegove elemente, kako posredno predstavljaju odnos ljetopisa prema povijesti i koje su značenjske implikacije takvih književnih postupaka, pokušat ću analizirati na primjeru romana dvojice paradigmatičnih autora: romana *Tragom zmijske košuljice* Josipa Mlakića (2007) i *Gloria in excelsis* Miljenka Jergovića (2005).

Mlakić: Ljetopis kao ispriopovijedana povijest ljudske muke

Josip Mlakić svoju je prepoznatljivost izgradio na nizu romana i pripovijedaka koje tematiziraju rat i poraće u Bosni i Hercegovini. Jedan od (djelomičnih) otklona od ove tematike predstavlja njegov roman *Tragom zmijske košuljice* (2007), čija je radnja smještena u bosanskohercegovačko 17. stoljeće.³ U romanu se može uočiti niz intertekstualnih postupaka u kojima se (re)interpretiraju franjevački samostanski ljetopisi, ali se također „uspostavlja analogija s poetikom Ive Andrića čije su se pojedine proze također temeljile na interpretaciji ljetopisnog žanra“ (Alajbegović 2009: 140). U prvom se redu koncentrira na *Ljetopis* Nikole Lašvanina, vezan uglavnom za fojnički kraj i samostan, gdje se i odvija radnja romana. Pripovjedač u romanu fra Ivo Lašvanin bilježi događaje kojima

2 Vezom između starije hrvatske književne tradicije u Bosni i Hercegovini i pripovjednog djela Ive Andrića u posljednje se vrijeme pozabavila Perina Meić, analizirajući je na primjeru teksta Andrićeva doktorata, kao i na primjeru pisma i karte Augustinu Čičiću, franjevcu kreševskoga samostana, koje je pronašla i publicirala 2011. godine (usp. Meić 2011; Meić 2012).

3 Da se zapravo radi o prividnu otklonu od Mlakićevih uobičajenih preokupacija, pokazuje niz elemenata na različitim razinama romana (usp. Beljan 2015: 22).

svjedoči u obliku kroničarskih zapisa, a i samo mu je ime aluzija kako na fojničkoga kroničara, tako i na Andrića.⁴

Na razini sadržaja, posebno u prvim trima poglavljima, u kojima se oblikuje svojevrsan okvir središnjoj priči, iz fojničkoga ljetopisa Mlakić preuzima i pripovjedno prerađuje neke epizode i karakteristične momente: kugu koja hara po Bosni, sliku društveno-političkih prilika, napose dekadencije vlasti koja položaje koristi kako bi se obogatila, što se na fojnički samostan odražava u obliku niza poreza, globa i teškoća prilikom dobivanja dozvola za popravke objekata. Literarizirani su i neki od aktera ljetopisa, primjerice ljetopišćev stric fra Petar Lašvanin, kojem su posvećene neke od najzanimljivijih stranica Lašvaninove kronike.⁵

Jedan od poreza u 18. stoljeću, tzv. krvarina, koju je plaćao kraj na kojem bi se našao leš ubijenoga čovjeka, služi Mlakiću kao polazište priče, čiji se zaplet dinamizira elementima kriminalističkoga žanra. Seljaci u planini pronalaze tajanstveni leš pa fratar iz fojničkoga samostana, fra Ivo Lašvanin, da bi ih zaštitio od sudskoga gonjenja i plaćanja krvarine, odlazi istražiti ubojstvo. Priča o ubojstvu i istrazi završava zanimljivim intertekstualnim momentom: ispoviješću umirućeg ubojice istražitelju, u kojoj se interpretira poznata Andrićeva zgoda s fra Markom Krnetom i hajdukom Rošom iz pripovijetke *Ispovijed*, koja opet vodi do samostanskih ljetopisa, iz kojih je Andrić posudio i preoblikovao Rošin lik.⁶

4 Kritika je ovu činjenicu ponegdje istaknula u prvi plan (u naslov), pa se Mlakićev roman karakterizira i kao „velika posveta Ivi Andriću“ (Primorac 2008: 13).

5 Literarizacija ovoga lika detalj je koji pokazuje neke osobine Mlakićeva preoblikovanja različitih elemenata iz ljetopisa. Događaji vezani za smrt fra Petra Lašvanina ispričovijedani su u *Ljetopisu* u dvjema verzijama (usp. Lašvanin 2003: 206–207 i 295). Kako Nikola Lašvanin koristi impersonalnu pripovjedačku konvenciju, na distanciran i naoko neosoban način pripovijeda i događaje vezane za smrt svoga strica, ali dojam prisnosti i emotivnosti ostvaruje koristeći konvencije hagiografije. Mlakić ovaj moment pripovjedno prerađuje i naglasak stavlja na osobniji odnos fiktivnog pripovjedača Ive Lašvanina prema stricu Petru, za kojeg napominje i to da ga „godinama učio turski“ (Mlakić 2007: 40). Upravo taj detalj, utemeljen na stvarnoj Lašvaninovoj biografiji, Mlakić koristi u kriminalističkom zapletu: uz leš je pronađen zapis na turskom jeziku – jedna od turskih izreka koje bilježi Lašvaninov *Ljetopis* – koji redovniku-istražitelju služi kao trag. Osim ovog detalja, zanimljivim se pokazuje i interpretacija malog itinerara puta po Italiji, koji je također zabilježen u *Ljetopisu*. U romanu se taj zapis pripisuje fra Miji Zlopaši i predstavlja kao čežnja za svijetom u kojem njegovo znanje vrijedi i može biti prepoznato.

6 Zapis o hajdučkom harambaši Roši nalazi se, s nekim razlikama, i u Benićevo i u Bogdanovićevu ljetopisu (usp. Benić 2003: 292–293; Bogdanović 2003: 201–202).

Način na koji Mlakić čita ljetopis i transformira njegove elemente za potrebe nove pripovjedne strukture, očituje se u nekoliko ključnih elemenata romana, koji su pregledno sažeti već u njegovu motu. Moto je rečenica kojom fiktivni kroničar Ivo Lašvanin karakterizira svoje zapise: „Ljudska muka ispričana u četrnaest postaja, zapisana nesigurnom rukom sluge Božjega fra Ive Lašvanina.“

Prvi se element tiče razine sadržaja ljetopisa i očituje shvaćanje ljetopisa kao povijesti *ljudske muke*. To je shvaćanje uvjetovano i načinom ustroja ljetopisa kao historiografskoga žanra, ali i posebnostima konkretnih tekstova. Naime, ljetopis predstavlja prošlost kao niz događaja koji se biraju po načelu važnosti za subjekt ljetopisa, ovdje samostan i redovničku provinciju, u širem smislu katoličku zajednicu u osmanskoj Bosni. Zato se koncentriraju na događaje ključne za opstanak pa ljetopisci zaplet grade u obliku velikih prepreka funkcioniranju redovničke (i katoličke) zajednice: teškoća s vlastima, sumnjičenja i pravdanja na sudovima, globa, mita, poreza i problema s namicanjem novca, tamničenja, nasilja pojedinaca, sukoba s pravoslavnim vladikom, sukoba i frakcija unutar vlastite zajednice, nesuglasica s Rimom, ratova, kuga, poplava, suša i niza drugih nevolja. Zaplet ljetopisa kao cjeline, i pojedinih njegovih dijelova, poprima zbog toga neke osobine fikcionalnog pripovjednog teksta.

Slika povijesti koju posreduju ljetopisi – povijesti kao niza muka i teškoća – jedno je od karakterističnih mjesta i u Andrićevim prozama (usp. Beljan 2014a: 101–102). U Mlakićevoj interpretaciji ljetopisa kao povijesti ljudske muke, naglasak je na mucu običnoga čovjeka, na čiji život utječu mehanizmi vlasti. Iz sadržaja ljetopisa roman upravo s tim ciljem preuzima epizode o kugi, nasilju, globama, porezima, sumnjičenju i pravdanju pred vlastima i sl. (v. osobito drugo i treće poglavlje romana, Mlakić 2007: 21–43), a često u središte pozornosti stavlja zgode koje ljetopis obrađuje na margini. Među njima su upravo ubojstva i krvarine, iskorišteni u zapletu romana.

Drugi element romana koji pokazuje kako Mlakić čita, a onda i literarizira ljetopis, simboliziran je riječima *ispričana* i *zapisana* u motu romana, i tiče se razine oblikovanja događaja u ljetopisima, diskurzivnog posredovanja onog što smatramo povijesnom zbiljom. Te su odrednice vezane za proces osmišljavanja povijesnih događaja u formi kronike. Formulacija *ispričana ljudska muka* pokazuje da Mlakić kao sredstvo posredovanja događaja u ljetopisima vidi pripovijedanje te ih čita kao tekstove koji pripovijedanjem osmišljavaju zbilju i daju joj oblik. To korrespondira s načinom na koji pripovijedanje poimaju sami ljetopisci, koji se ne zaustavljaju na registriranju povijesnih događaja, nego ih nastoje

ispripovijedati i dati im formu priče s utvrđenim početkom, sredinom i krajem.⁷ Sutješki ljetopisac Bono Benić tako primjerice napominje da je njegov zadatak dati red stvarima koje „nisu razdijeljene u svoja razdoblja“ (Benić 2003: 35).

Nikola se Lašvanin u svom ljetopisu pridržava srednjovjekovnoga kroničarskog načela započinjući od stvaranja svijeta, i tako simbolički vrijeme u kojem živi prikazuje unutar nezavršena niza događaja koji počinje Stvaranjem. Mlakić interpretira tu Lašvaninovu konvenciju: njegov pripovjedač/kroničar svoje pisanje razumijeva kao imitaciju Stvaranja, a motivaciju za pisanje kao strah od ispraznosti i nedovršenosti.⁸

Pripovijedanje je u motu romana, i u njegovoj izvedbi, udruženo sa zapisivanjem i posredno pamćenjem (*zapisana ljudska muka*), što opet korespondira s načinom na koji ljetopisci poimaju smisao svoga posla. Pisanje ljetopisa poimaju kao pamćenje, a pamćenje kao rasvjetljavanje prošlosti kako bi se pomoću nje objasnila sadašnjost i na neki način spriječilo ponavljanje sličnih događaja u budućnosti. Zato gotovo svi započinju kronike rekonstrukcijom udaljenih povijesnih razdoblja, sužujući postupno pripovijedanje na događaje u kojima sami sudjeluju. A te događaje pripovijedaju radi koristi budućih naraštaja. Tako se Jako Baltić u predgovoru *Godišnjaka* žali što nema sačuvanih tragova o prošlosti, jer: „događaje i dila svojih starih pried očima imati, mogo bi se čovik okoristiti u svome življenju“ (Baltić 2003: 37). Smisao svoga posla predstavlja ovim riječima: „da potomstvu našem kolikogod koristan budem, da ove

7 Povjesničar i teoretičar Hayden White upravo ovakav stav prema priči kao objasnidbenom modelu smatra ključnim za razumijevanje uloge naracije u posredovanju (ili oblikovanju) povijesnih događaja (usp. White 1987: 1–25).

8 „Dok pišem, isprepleću se, miješaju i smjenjuju sumnja i strah. Stoga pišem s naporom, sporo i teško, zastanem kad me shrva sumnja, ruka mi se ukoči, a pero ostane nepomično u jednoj točki. Na tim mjestima po papiru ostanu ružne plavkaste kvržice i one nijemo i gluho svjedoče o mojoj mucu. Ali uporno nastavljam: ostaviti iza sebe nešto zapisano bogougodno je djelo. Ali ima nešto u pisanju što me zbunjuje, to nešto je i heretičko i božansko istodobno i granica između ovoga dvoga je uska poput one biblijske ušice igle. Na trenutak mi se učini da pred sobom, na papiru, u studenoj ćeliji fojničkog samostana, pri škrtom svjetlu zimskih predvečerja ili navečer, u oskudnom krugu prljavog svjetla premreženog sjenama što se širi i razlijeva oko svijeće, stvaram svijet, igram se Tvorca. Kako postaviti granicu? Svjedočiti o ljudskoj mucu je bogougodno, a stvarati svijet od ljudskih maštarija i tlapnji je siguran put u herezu. Biti svjedok ili lažni prorok, sve se u suštini svodi na to. Onda kada stvarni svijet popravljamo ljepšanim ili lažnim činjenicama, ili ga preko mjere bojimo u crno, svejedno, upadamo u zavodljivu i opasnu igru, dolazimo na rub provalije koja dijeli svjetlo i tamu, sumnju i strah. A strah mi je i u ovome najbolji putokaz, strah koji me tjera dalje, strah od ispraznosti i nedovršenosti“ (Mlakić 2007: 9–10).

događaje tmine ne proždru“ (Baltić 2003: 39). Kreševski ljetopisac Bogdanović slično ističe: „Želim da tako poslije svoje smrti drugima ostavim primjer i utrem im put“ (Bogdanović 2003: 49).

Kao što ljetopisci pristupaju svojim izvorima – starijim kronikama pomoću kojih rekonstruiraju udaljena povijesna razdoblja, Mlakić koristi fojnički ljetopis za oblikovanje literarne slike prošlosti. A prošlost se u romanu *Tragom zmijske košuljice* može promatrati (i) kao svojevrsna slika bosanskohercegovačke sadašnjosti. U tom je smislu primjetno da Mlakić i u ovom romanu obrađuje neke od svojih uobičajenih preokupacija: ratove i poraće, nasilje i pljačke pod krinkom ratovanja, psihozu i PTSP („ratno ludilo“), funkcioniranje vlasti i s tim povezan svakodnevni život običnih ljudi itd. Veze sa suvremenošću očituju se u romanu i na simboličkoj, ali gdjegdje i na vrlo izravnoj razini.⁹

Treća je posebnost načina literarizacije ljetopisa istaknuta riječima *ispričana u četrnaest postaja* u spomenutom motu romana. Roman je organiziran u četrnaest poglavlja koja simboliziraju četrnaest postaja katoličke pobožnosti Križnoga puta. Koristeći ovaj obrazac kao način organizacije građe, Mlakić povezuje nekoliko stvari: kroničarske zapise čita kao unošenje literarnog reda, reda priče, u povijesne događaje i na taj način davanje povijesti oblika u kakvom je mi poznajemo. Kroničari odabiru događaje koje će uključiti u kroniku i oblikuju ih koristeći obrasce priče. Mlakić književnoj strukturi pristupa kao literarizaciji „ljudske muke“, simbolički pritom koristeći obrazac Križnoga puta.¹⁰

Četvrti element koji ću ovdje analizirati tiče se pripovjedača romana, a posredno razumijevanja uloge pripovjedača u franjevačkim ljetopisima. Rečeno je već da ljetopisci većinom napuštaju model historiografskoga pripovijedanja i priklanjaju se modelu bližem književno-umjetničkoj prozi, u kojem je pripovjedač ujedno i akter priče, čime pripovijedanje gubi dojam njegove neumiješanosti u zbivanje. Osim toga, smanjivanje razmaka između doživljavanja i bilježenja događaja smanjuje i pripovjedačevo znanje o njima, što posebno dolazi do izražaja u Bogdanovićevu

9 Tako se primjerice kroz sliku Bosne u vrijeme prodora Eugena Savojskoga interpretira njezin sadašnji odnos s velikim (zapadnim) svjetskim silama, aludirajući na to da BiH završi kao kusus kad se uzda u rješenja svijeta („Mi smo u tim zamršenim i mutnim igrama bili tek bezvrijedni ljudski kusus koji ide od ruke do ruke“, Mlakić 2007: 22).

10 Pritom na različitim razinama romana uspostavlja relacije prema romanu *Ime ruže* Umberta Eca, koji je također organiziran prema obrascu molitve časova u benediktinskoj opatiji.

ljetopisu u kojem nalazimo neobičnu pojavu nesigurnoga (nepouzdanoga) kroničara (usp. Beljan 2011: 208–216).¹¹

Premda sam Nikola Lašvanin, na čiji se ljetopis najviše referira Mlakićev roman, jedini od ljetopisaca koristi konvenciju distancirana historioografskog pripovijedanja, Mlakićev pripovjedač Ivo Lašvanin mnogo je bliži kreševskom ljetopiscu Marijanu Bogdanoviću.¹² Upravo iz Bogdanovićeve načina pripovijedanja proizlazi shvaćanje uloge ljetopisca koje je prisutno u izrazu „zapisana *nesigurnom* rukom“ i predstavlja Mlakićevu interpretaciju pripovjedačkog umijeća kreševskoga kroničara.¹³

- 11 Za usporedbu s Mlakićevim pripovjedačem, evo nekoliko karakterističnih primjera Bogdanovićeve načina pripovijedanja. Riječi „vele“, „govorkaju“ i „pričaju“ zauzimaju važno mjesto u njegovu prenošenju informacija o vanjskom svijetu: „Mnogo se stvari potajno šaputa, što se jedva može vjerovati, /ali/ će razvoj /događaja/ pokazati /što je na stvari“ (Bogdanović 2003: 127); „Vele da su do urečenog dana spomenuti prokleti unovačeni janjičari sve do jednog otišli iz Bosne; da Bog da se ne vratili jer su opustošili Bosnu. Vele također da će, poslije nekoliko dana, otići protiv Rusa i neferi iz svih pograničnih gradova (123); „O ratu se ovog mjeseca ništa ne čuje, vlada potpun mir, nečuvena šutljivost“ (146); „...o ostalom vlada potpuna šutnja i ujedno /se zapaža kod/ Turaka strah, jer se općenito čuje da su ih Rusi pobijedili i žestoko natjerali u bijeg“ (150); „O spomenutom ratu vlada velika tajnovitost, jer je nakon tolike buke i odlaska turskih vojnika zavladao velika šutnja: govorka se ovih dana o bliskoj pobjedi, ali hladno“ (183); „Čuje se mnogo govorkanja o ratu ali se dosad čini da nije istinito a isto tako ni vjerojatno“ (134); „U to vrijeme bilo je mnogo nemira i mnogo govorkanja koje je kršćane silno trlo. Neki su govorili: nakon oduzimanja oružja, sve će poklati; drugi su trubili da će u kući gdje su trojica ostaviti jednoga; treći su vikali da će ostaviti samo kmetove. Neki su šaputali da će, kad se ljudi skupe na božićnu ponoćku, sve pobiti. Neki su pričali da će, nakon oružja, /kršćanima/ zabraniti sedla, /kupovne/ tkanine i crvenu boju“ (113).
- 12 Bogdanovićev je način pripovijedanja i inače najviše inspirirao pripovjedače (od Andrića do ovdje analiziranih Mlakića i Jergovića) jer je, zbog svih spomenutih osobina, najbliži suvremenom senzibilitetu.
- 13 Strah, sumnja, tišina i praznina važni su znakovi koji se vezuju uz Mlakićeva pripovjedača Ivu Lašvanina: „Strah je od Boga, a sumnja od Sotone. (...) Dok pišem, isprepleću se, miješaju i smjenjuju sumnja i strah. (...) Tada ustanem iza stola i odem do prozora. Puštam da me obuzme strah i sumnja polako nestaje. Do mene u tim trenucima obično dopiru glasovi iz susjedne ćelije. To pojačava strah. Ti glasovi podsjećaju na razgovor s gluhom i praznom tišinom koja svom snagom pritisne samostan čim se smrkne“ (Mlakić 2007: 9–10). S druge strane upravo je proces stvaranja glasina i priča iznimno važan za oblikovanje događaja u romanu. Kao primjer neka posluži epizoda s kršćankom koja polazi za muslimana, jer početak i osobito kraj epizode obilježava proces kreiranja događaja pomoću priče i pričanja: „Jedna naša, kršćanka, pobjegla je za Turčina, nekog Salku Ševu, fojničkog besposličara i kavgađiziju, koji se nekoliko mjeseci ranije, silan i nabusit, vratio iz Rusije na konju velike ljepote. Pričalo se da ga je kod Hoćina oteo od nekog ruskog

A nastavak mota romana, izraz „sluge Božjeg fra Ive Lašvanina“, koji sadrži uobičajenu konvenciju kroničarske skromnosti i samozatajnosti, pokazuje i način na koji roman, na temelju autopredodžbe franjevačke zajednice u ljetopisima, interpretira ulogu franjevacu kao skromnih ljudi koji izdržavaju ljudsku muku i postaju njezini zapisivači i tumači.

Odabir pripovjedača omogućuje Mlakiću i napuštanje stila karakterističnog za njegove ratne proze. Jezična je stilizacija tih proza obilježena određenom redukcijom: likovi komuniciraju kolokvijalnim jezikom, svedenim na šture informacije popraćene velikim brojem psovačkih izraza; rečenična je struktura upadljivo pojednostavljena, a prati je i odsutnost gotovo svake vrste pripovjedačkih komentara koji bi se odnosili na kakvo općeljudsko znanje.

Jezik i pripovijedanje u romanu *Tragom zmijske košuljice*, zbog odabira pripovjedača i smještanja radnje u prošlost, upadljivo se razlikuje od opisanog. Tekst je, kako je primijetila kritika, „protkan pripovjedačkim komentarima“, „lirskim pasažima“ i čestim „monološkim ekskursima pripovjedača“ (Alajbegović 2009: 10–142). Pritom nije samo riječ o interpretaciji pripovjedačkog umijeća franjevačkih kroničara, nego, kako je već napomenuto, i Ive Andrića. Neka od obilježja njegova načina pripovijedanja postaju dio stila Mlakićeva pripovjedača Ive Lašvanina, od kojih ovdje izdvajam sklonost interpoliranju generalizacija i gnomičnih iskaza u tijek pripovijedanja.¹⁴

Mlakić, dakle, ljetopis čita u svjetlu iskustva svoga vremena, transformirajući pojedine njegove elemente za potrebe nove pripovjedne strukture. Posredno, čita ga radi razumijevanja sadašnjosti jer se roman *Tragom zmijske košuljice*, premda naizgled udaljen od autorovih karakterističnih preokupacija, pokazuje (i) kao priča zaokupljena bosansko-hercegovačkom suvremenošću.

kneza kojega je prije toga sasjekao. Kasnije je ta priča narastala, iz svake nove Salko je izlazio veći i moćniji, njegov podvig je iz dana u dan dobivao sve nestvarnije razmjere. Salko samo što još nije bio okrilatio“ (13).

14 Zanimljivo je pritom kako se (i) to obilježje Andrićeva pripovjednog stila može dovesti u vezu sa samostanskim kroničarima, konkretno s načinom pripovijedanja Jake Baltića, koji obilježava učestalo interpoliranje generalizacija u tijek pripovijedanja (usp. Beljan 2014: 232–233).

Jergović: Ljetopis kao priča koja osmišljava povijest

Roman Miljenka Jergovića *Gloria in excelsis* (2005) već svojim naslovom upućuje na vezu s *Ljetopisom kreševskoga samostana* Marijana Bogdanovića, koji započinje strašnim događajem iz 1765. godine, požarom u kojem su do temelja izgorjeli crkva, samostan i sve što se u njima nalazilo, a kreševski se redovnici našli u teškoj nevolji. Bogdanović bilježi da je požar izbio za vrijeme misne službe, dok se pjevala „Gloria“.¹⁵

Roman *Gloria in excelsis* paralelno razvija tri priče. Prva je smještena u kreševski samostan u 18. stoljeću i pripovijeda je (odnosno oblikuje kao kroničarske zapise) Marijan Bogdanović, kreševski ljetopisac. Drugu pripovijeda pilot RAF-a Željko Ćurlin, koji 1945. sudjeluje u savezničkom bombardiranju Sarajeva, gdje je nekad živio. Prati se njegov četveromjesečni boravak u Zagrebu gdje čeka završetak rata, pri čemu je u jednostavnu pripovjednu okosnicu uklopljen niz retrospektivnih i drugih epizoda. Treća je priča smještena u Sarajevo 1945., u sklonište gdje se čeka prestanak napada savezničkih zrakoplova. Pripovjedač je Šimun Paškvan, ključar skloništa, a tijekom pripovijedanja također je ispresijecan nizom digresija koje oblikuju literarnu predodžbu (pred)ratnog Sarajeva i regije.

U dijelu romana smještenom u Kreševo 18. stoljeća na sadržajnoj se razini preuzima okosnica kreševskoga ljetopisa s njezinim karakterističnim momentima: požar crkve i samostana, pomutnja koja je nastala, nastojanje franjevacu da objekte ponovo sagrađe, što podrazumijeva dugotrajan i složen postupak dobivanja dozvola, slanje poslanstava u Carigrad te niz poteškoća i neuspjeha. Sadržaj romana oslanja se tako na sadržaj ljetopisa, ali samo okvirno, uzimajući neke pojedinosti i pripovjedno ih prerađujući. Primjetno je također da roman razrađuje događaje koje ljetopis bilježi na marginama: otmice, prevjeravanja, zapise o varoškoj sirotinji i čudacima, kazivanja Bogdanovićevih suvremenika, koja on redovito u tekst ljetopisa uvodi riječima „priča se“, „govori se“ i sl. Odabir zgoda i njihova obrada pokazuju kako roman literarizira (posredno i razumijeva) ljetopis.

Jergovićev pripovjedač Bogdanović pripovijeda u 1. licu, sudjelujući na razini ispričovijedanog svijeta. Taj je način pripovijedanja karakterističan za Bogdanovićev ljetopis, s tim da se u romanu potencira ono

15 „7. travnja, (na dan u koji je ove godine pao sveti uskrсни blagdan), u 14 sati, sav je puk pribivao svečanoj misi sabravši se ispred crkvenih vrata, jer je harala kuga. Požar je nastao kad su pjevali ‘Gloria in excelsis’“ (Bogdanović 2003: 51).

što se u ljetopisu pojavljuje tek kao naznaka: osoban pripovjedački kôd, tematiziranje vlastitih osjećaja, apeli i lamentacije upućeni naslovljeniku i drugo. Na razini obrade odmah se uočavaju i znatna odstupanja od Bogdanovićeve teksta, koja pokazuju da je pripovjedni svijet ljetopisa, kao i u Mlakićevu romanu, ovdje transponiran u naročit književni znak.

U Jergovićevoj interpretaciji ljetopisa izdvaja se nekoliko elemenata. Kao najvažniji se pokazuje sama struktura romana, koja nastaje na temelju strukture ljetopisa.

Ljetopis prezentira događaje u kronološki uređenu nizu. Svaki događaj posebna je pripovjedna cjelina. Ljetopis je dakle razveden na niz epizoda koje funkcioniraju kao manje pripovjedne cjeline. One su obično okupljene u veću cjelinu – kroničarsku godinu (u pojedinim ljetopisaca, primjerice Bogdanovića, mjesec ili čak dan), koja okuplja sve zgone koje je pisac držao vrijednim zapisivanja, i koje su nejednake opsegom. Godišnji je zapis relativno samostalna jedinica, koja ima mjesto u cjelini višeg reda – posebnom odsječku ljetopisa vezanom za pojedini samostan ili provinciju ili pak za određeno povijesno razdoblje. Ove pak cjeline imaju pažljivo isplanirano mjesto u cjelini najvišeg reda – ljetopisu, koji ima svoj „zaplet“: nastanak institucije, prijetnje uništenjem, pokušaj njezina očuvanja. Taj okvir ravna odabirom svake pojedine prezentirane zgone, premda se ljetopis na prvi pogled doima vrlo heterogenim.

Roman *Gloria in excelsis* strukturiran je na sličan način. Postoji pripovjedna okosnica: u prvom je dijelu romana to požar i čekanje dozvole za novu gradnju, u drugom Ćurlinov boravak u Zagrebu i čekanje završetka rata, u trećem Paškvanov boravak u skloništu i čekanje da prođe uzbuna. Svaka od tih okosnica, naoko vrlo jednostavnih, razvija se i usložnjava tako što okuplja i manje pripovjedne sekvence vezane za pojedine etape okvirne priče, a one se pak usložnjavaju nizom još manjih pa još manjih pripovjednih sekvenci. Nove se pripovjedne jedinice s pripovjednom okosnicom povezuju pomoću novih likova, sjećanja pripovjedača na određene ljude, događaje i sl.

Ljetopisni pripovjedni model, u kojem se okvirna priča sastoji od niza manjih segmenata, a ti segmenti od još manjih, ovdje se potencira i razvija u toj mjeri da i najmanja pojedinost u pripovijedanju služi kao motiv za uvođenje novih pripovjednih sekvenci. Ovakav je način strukturiranja romana već prepoznat kao važna karakteristika i konstanta Jergovićeve pripovjednog izričaja, u kojoj kritika prepoznaje i njegove kvalitete (širok

raspon tema i pripovjednih tehnika), ali i manjkavosti koje se obično predstavljaju kao manjak koherencije na razini cjeline djela.¹⁶

Priče koje se stalno ulančavaju na okupu drži narativni okvir svakog od triju fabularnih rukavaca. Stavljanje naglaska upravo na pojedinačne, „male“ priče, proizvodi specifične učinke. Primjerice, u dijelu romana koji pripovijeda pilot Željko Ćurlin osnova je priče čekanje završetka rata. Za to vrijeme on traga za ljudima koji su mu poznavali strica Josefa Stublera, amidžu Pepija, želeći saznati nešto o njegovu boravku u Zagrebu i o njegovoj smrti. Umjesto jednog odgovora, dobiva različite priče o Pepiju, koje njegov karakter, životne okolnosti i smrt predstavljaju na posve oprečne načine (usp. Jergović 2005: 65–69; 106–110; 127–137; 155–166). Iz spleta priča o osobnim sudbinama polako se ocrtava široka društveno-politička panorama, pa tako sliku o općoj povijesti roman oblikuje preko osobnih povijesti. Priče o pojedinačnim sudbinama u prvom su planu, a o općoj se povijesti saznaje posredno, čime se u pripovjednom obliku ostvaruje i historiografski model tzv. povijesti odozdol. Upravo je takav način pripovijedanja o povijesti karakteristika Bogdanovićeve ljetopisa, koji isprepliće političke događaje, uobičajene za teme kronike, s privatnim događajima u samostanu (usp. Beljan 2011: 204–206).¹⁷

Jergovićev roman interpretira još jednu važnu osobinu Bogdanovićeve načina pripovijedanja, kako neposredno, tako i posredno preko sličnog postupka u Andrićevim prozama. Naime, dok se drugi ljetopisci usmenom predajom i općim mnijenjem o događajima, u kojima sami nisu sudjelovali, koriste kao vjerodostojnim izvorom za rekonstrukciju prošlosti,

16 Tako Katarina Luketić ovaj postupak nalazi simptomatičnim za autorovu pripovjedačku strategiju, ali i za probleme u recepciji, izdvajajući pritom problem „hipertrofije umetnutih priča, predvidljivosti i opetovanosti narativnih obrazaca“. Drži da je u Jergovićevim romanima „vidljivo bogatstvo autorove prozne imaginacije, mnoštvo pripovjednih strategija kojima se koristi, raspisanost njegova stila i slično, no istodobno je vidljivo i ono što tim knjigama kronično nedostaje, a to je – osjećaj mjere. Višak materijala u posljednjim Jergovićevim knjigama nije tek vezan za broj stranica, niti ga je jednostavno moguće odrezati; on je uvjetovan unutarnjom strukturom djela i, kod *Glorije in excelsis*, disperzivnom i nedovoljno snažnom krovnom idejom knjige“ (Luketić 2005: 39). O istom oblikovnom postupku kritika donosi i oprečne sudove pa tako Jagna Pogačnik smatra da je *Gloria* roman „nevjerojatno složen i gust, dodatno usložnjen uplitanjem brojnih sudbina drugih u priče trojice pripovjedača – što je i inače tipičan Jergovićev postupak – a opet funkcionira kao cjelina, ‘cijel kao stijena’“ (Pogačnik 2006: 117).

17 Zanimljivo je da sličnu situaciju Perina Meić prepoznaje u Andrićevoj *Prokletoj avliji*, analizirajući razinu njezine obrade i čitajući je upravo kao model (pri)povijesti odozdol (usp. Meić 2015: 117–140).

Bogdanović je vrlo skeptičan prema njima pa ih uvijek bilježi s opaskom „priča se“, „govori se“, „ljudi pričaju“ (usp. Beljan 2011: 166, 169–170).¹⁸ Odatle proistječu i učinci njegova pripovijedanja: dojam nespoznatljivosti svijeta i nemogućnosti pouzdana znanja o njemu, koje se, moglo bi se reći, pojavljuje tek u posrednom obliku, priči.

Roman potencira ovu osobinu i koristi je za ulančavanje različitih priča. O svakom događaju, liku i pripovjednoj pojedinosti kruže priče. Ne zna se kako nastaju nove priče: one se „pričaju“, „kazuju“, i onda prenose kao opće tumačenje nekog događaja i kao takve pamte. Kroničarsko načelo čuvanja pamćenja o događajima romanopisci tako vide kao čuvanje priča. Odnos između događaja o kojem pripovijeda priča i same priče ne vidi se kao tradicionalni odnos preslikavanja, prenošenja, nego kao proces „domišljanja prošlosti“¹⁹, u kojem priča konstruira događaj.²⁰ Jergovićev roman donosi mnoštvo primjera za to.

Uz spomenute priče o amidži Pepiju, koje na različit način osmišljavaju okolnosti njegova života i smrti, ističe se i priča o Ćurlinovu djedu koji pred kraj života zaboravlja svoj stvarni život umirovljenog profesora matematike, a živo pamti zamišljeni život podanika crnogorskog vladike Danila, te intenzivno proživljava emocije vezane za nj (usp. Jergović 2005: 221–223).

U dijelu romana smještenom u Kreševo izdvaja se priča o baši Škembi (184–186), za kojega Fojničani vjeruju da je neranjiv. Priča postaje svojevrsan talisman „nevidljivog“, neprisutnog baše te počinje ugrožavati čehaju, koji dobro naoružan traži Škembu želeći se s njime suočiti. Pronalazi starca od 90 godina koji grije kosti uz peć, „sitan kao paučak, kljast i potpuno slijep“ (Jergović 2005: 185). Čehaja ga pita o ratovima u kojima se borio i Škembo mu *pripovijeda*.

Ilustrativan je u tom smislu i lik age Šerifića (56–59), koji je pričama prevario fratre da će im donijeti ferman iz Stambola i uzeo im novac, te Ivana Slavnića (209–221), za koga se sumnja da je bio uhoda za šest

18 Ovo je jedna od karakteristika Andrićeva načina pripovijedanja, a zanimljivo je da o jednom od njegovih tekstova u kojem ona osobito dolazi do izražaja – *Priči o vezirovu slonu* – u romanu *Gloria in excelsis* postoji i izravna reminiscencija. Kaže se, naime, „da ga nisu doveli kao onog slona u Travnik, da narod gleda i da se nagleda...“ (Jergović 2005: 203).

19 Termin je Nenada Ivića, iz naslova studije o historiji splitskog arhiđakona Tome (Ivić 1992).

20 Tako Ćurlin na jednome mjestu u romanu kaže: „Ako već ne mogu otkriti, onda čekaju da im se u glavi razveze priča, koju će onda ispričati“ (Jergović 2005: 319).

carstava, koji je izgubio pamćenje, ali o svemu što na svijetu postoji zna pričati uvjerljive priče.

Fikcionalni kroničar Bogdanović pripovijeda i povijest kreševskoga samostana onako kako je ispričao mjesni muslimani, i to „svaki svoju priču o manastiru“: „Znaš da nije istina ono što govore, ali svejedno te zanima što će dalje biti. Čini ti se da priča ne smije stati, nit se smije prekinuti, nego se jedna priča mora nadovezati na drugu, i tako do kraja svijeta“ (Jergović 2005: 312).²¹

Ovaj postupak posredno problematizira odnos književnosti i zbilje, kao i historiografije i zbilje, koji se ovdje ne vidi kao prenošenje događaja, nego kao njihovo kreiranje pripovijedanjem. Romanopisci ljetopis čitaju kao pripovjednu strukturu, kao pripovjedno objašnjavanje prošlosti, na sličan način na koji historiografiju poimaju teoretičari historiografske naracije.

Nizanje i isprepletanje priča kao postupak nastao interpretacijom načina na koji ljetopis prezentira povijesne događaje, povezan je i s odnosom između pripovjednog i pripovijedanog vremena u romanu, a posredno i s načinom na koji roman simbolički predstavlja sam fenomen vremena. Mnoštvo ljudskih sudbina, kao i literarna predodžba povijesti čitavog južnoslavenskog prostora, ispričani su preko trojice pripovjedača u tri godine u Kreševu, četiri mjeseca u Zagrebu i 80 dana u Sarajevu. Ni jedan od triju paralelnih rukavaca fabule nema središnjega događaja, nego se oblikuje nizanjem manjih pripovjednih sekvenci, nudeći predodžbu vremena kakvu nudi i kronika, vremena kao protoka. A u tom je smislu vrijedno napomenuti da pojedini teoretičari naracije u historiografiji njezinu vrijednost vide upravo u simboličkom rasvjetljavanju iskustva vremena (usp. Ricœur 1993).

Tri se fabularna rukavca na kraju romana povezuju. Pritom se, u završnoj razradi jedne od središnjih tema romana, a to je tema odlaska/ostanka i (ne)mogućnosti bijega, opet prepoznaju elementi interpretacije ljetopisa. Pilot RAF-a Željko Čurlin, koji je prebjegao saveznicima iz zrakoplovstva NHD, nemajući više kamo pobjeći, sjeda u avion i zalijeće se u prazno (usp. Jergović 2005: 358). Bomba koju je na početku

21 Na drugom mjestu slično konstatira pripovjedač Šimun Paškvan: „Ali dok god je živ, čovjeku se u glavi nešto događa. Dok god je živ, kroz misli teče nekakva priča. Bez priče nema ni misli... (...) Pa kada sve priče jednom nestanu, kada se iz sjećanja izbriše cijeli život, misao započinje nove priče, koje se nikada nisu dogodile ili su doletjele iz tuđih života. Bez priče nema svijesti, ni njezinog toka, kao što ni rijeke nema bez vode“ (Jergović 2005: 306).

romana ispustio pada na Sarajevo i nestaje čitav svijet skloništa o kojem je pripovijedao Šimun Paškvan (358–359). U posljednjim trenucima života Paškvan se u fantastičnom prizoru nađe u Kreševu i vidi zgarište samostana, fratre i Bogdanovića. Roman završava u Kreševu, gdje je i započeo: Bogdanović pripovijeda o tuči koja je ubila dvojicu Kreševljaka: Karivana i Paškvana. Prvi je sam istrčao iz kuće i sumnjalo se da je samoubojica. Drugi je bio strašljivac i skrivena ga je u kući ubio led koji je probio krov.²² Prvog Bogdanović povezuje s pticama (pilot), drugog s krticama (ključar skloništa), a svoje mjesto vidi „između krtica i ptica“.²³

Jergović tako, kao i Mlakić, ljetopis čita (i) kao metaforu bosansko-hercegovačke sadašnjosti. Razrađujući temu odlaska/ostanka, na temelju vlastite interpretacije ljetopisa i kroz završnu metaforu mjesta „između krtica i ptica“, među ostalim predodžbama oblikuje (odnosno reinterpretira već postojeću) predodžbu o franjevcima i njihovoj sposobnosti o(p)stanka na svojoj zemlji.²⁴

22 „Zapisujem samo to da je naša gradnja izdržala prvu nepogodu, i molim se za one, kakvih je puno, kojima je led otukao krovove kuća, i za dvojicu nesretnika, jednoga od Karivana, drugoga od Paškvana, koji pritom izgubiše glave. Za Jozu Karivana, sina Andrijinog, koji je iz čista mira, a da nitko ne zna zašto, izletio iz kuće u vrijeme kada je padao najveći led“ (359). „Drugi koji je od leda stradao bi Ilija Paškvan. Malen i neugledan čovjek, sav u sitnoj računici i u strahu od onoga što takva računica donosi, udovac bez djece, i vječna prznica. (...) Ubio ga je led tako što je probio krov i pogodio ga posred glave. Našli su ga tek popodne, kako leži kraj vrata do kojih se ranjen uspio dovući, ali ih nije mogao otvoriti da u pomoć zove. Sahranili smo ga drugog po redu, nakon Joze, a grobovi su im jedan kraj drugoga, iako su se za života jedva i pogledali“ (361).

23 „Jutros će opet ptice poletjeti prema nebu, a među njima, ako je koji ostao živ, i golub Jozu Karivana. Jutros će opet krtice rovati zemlju, da bi tek u akšam provirile van, kao što bi provirio i Ilija Paškvan. Obojici neka je mir duši. Između krtica i ptica moje je mjesto, i mjesto sve naše braće. Bog zna zašto nas je tako svakakvim stvorio da nalikujemo čas ovoj čas onoj beštiji. neka bude volja njegov“ (364).

24 Tematiziranje (ne)mogućnosti bijega iz vlastite zemlje, u kontekstu različitih povijesnih razdoblja u Bosni i Hercegovini, opet upućuje na intertekstualne veze s Andrićevim djelom, posebice *Pismom iz 1920. godine*, koje je Jergović i u drugim djelima koristio kao prototekst, a najočitije u *Pismu iz zbirke Sarajevski Marlboro* (usp. o tomu Nemeč 2006: 279–292).

Zaključna razmatranja

Josip Mlakić i Miljenko Jergović svoje romane grade na složenim i višeznačnim odnosima s franjevačkim ljetopisima u Bosni i Hercegovini. Preuzimaju iz njih građu, ali također, samosvojno ih prerađujući, i ljetopisne pripovjedne modele. U tom se procesu ljetopis transponira u novi književni znak, koji proizvodi nove značenjske učinke. Taj proces više nego o samim ljetopisima govori o suvremenom načinu njihova čitanja i razumijevanja.

Budući da se ljetopis u procesu preoblikovanja i posredovanja povijesnih događaja služi konvencijama priče, a roman u literarizaciji povijesti konvencijama kronike, odnos između historiografije i fikcije pokazuje se kao preplitanje, „fiktionalizacija historije“ i „historizacija fikcije“ (Riccœur 1990: 236–247). U ljetopisima je tako primjetno posezanje za sredstvima fiktionalne proze, koji ljetopiscima pružaju priliku da događaje protumače, a ne samo registriraju. S druge strane, suvremeni pisci posežu za modelom povijesnog romana, nerijetko kao svojevrsne slike sadašnjosti.

Ako se dakle pokazuje da romanopisci kronike čitaju kao pripovjedno osmišljavanje prošlosti, tj. kao pripovjedne predodžbe o prošlosti, onda čitanje njihovih romana tim više ne bi smjelo upasti u zamku historizacije, koja je često na djelu u interpretacijama Jergovićeve proze, i koncentrirana se na odnos „činjenica“ fiktionalne strukture prema vanjskoj (povijesnoj) zbilji. Sličan je način obilježio i čitanje Andrićeve djela.²⁵

A način na koji romanopisci čitaju ljetopis, koristeći ga u oblikovanju vlastite slike povijesti, ima, kako se u analizi pokazalo, niz dodirnih točaka s načinom na koji ljetopis čita i koristi svoje izvore, ali i povijesne događaje o kojima pripovijeda. Izdvojiti ću ovdje nekoliko elemenata koji proizlaze iz ove analize.

Suvremeni romanopisci sadržaj ljetopisa preuzimaju selektivno: biraju poneke iz niza zгода zabilježenih u ljetopisima te ih pripovjedno prerađuju. Na isti način ljetopisci koriste svoje izvore, starije kronike koje im služe kao autoriteti: ne koriste svu građu, nego biraju one dijelove koji

25 U Andrićeve se slučaju to nerijetko događa i zbog doslovna čitanja suptilne pripovjedačke tehnike, gdje se stavovi pojedinih likova ili skupina likova kroz koje je fokalizirana naracija pripisuju autoru (usp. o tomu Lešić 2012: 55). Perina Meić u tom smislu upozorava da povijest Andriću služi kao građa za umjetničku artikulaciju čiji su rezultat vrlo složene poruke te pledira za proučavanje Andrićeve odnosa prema povijesti u kojem se naglasak stavlja na načine formalne artikulacije građe (usp. Dukić i dr. 2014: 1058).

odgovaraju njihovoj koncepciji povijesti (usp. Beljan 2011: 170–171). A iz suvremenih događaja također vrše izbor: kriterij unošenja nije činjenica da se nešto dogodilo, nego da to što se dogodilo ljetopisac/zajednica smatra vrijednim zapisivanja i pamćenja. Riječ je, dakle, o odabiru događaja, o svojevrsnoj režiji stvarnosti, kakvu u odnosu na ljetopis provodi i roman.

Romanopisci svijet romana oblikuju tako da dio preuzet iz ljetopisa bude aluzija na političku i društvenu sadašnjost. Ljetopis na isti način tretira svoje izvore, potaknut motivom koji ljetopisci stalno ističu: da se recipijent u susretu s prošlim iskustvom lakše snalazi u vlastitom. Prošlost ljetopisu, kao i ljetopis romanu, postaje slika sadašnjosti.

Romani se inspiriraju strukturom ljetopisa. To je naročito uočljivo u Jergovićevu romanu: okvirna se priča sastoji od niza manjih priča ulančanih po kroničarskom modelu. Takva struktura romana simulira iskustvo vremena koje nam posreduje kronika, dojam protoka vremena predstavljenog nizom događaja, koji je na kraju uvijek otvoren.

Romanopiscima je dakle ljetopis inspirativan i zbog sadržaja, ali mnogo više zbog forme: ljetopise čitaju kao pripovjedne tekstove koji povijesnim događajima nastoje ovladati pričom i unijeti u njih red sadržan u pripovjednim strukturama. Ljetopisci pripovijedaju povijest, što postaje ishodišna točka romana, čiji je spoznajni model utemeljen na logici i iskustvu pripovijedanja.

Upravo je razumijevanje uloge pripovjedača u ljetopisu važan element u ovim romanima. Romanopisci ne odabiru impersonalnu kroničarsku pripovjednu konvenciju, kakvu primjerice nudi Lašvaninov ljetopis, nego model pripovijedanja koji je bliži književnoumjetničkoj prozi: pripovjedač je dio ispričavanog svijeta, sudjeluje na razini likova, umiješan je u zbivanja, gubi distancirani položaj kakav ima u historiografiji. Učinci takvog pripovijedanja – svojevrsna pripovjedačka nesigurnost i nepouzdanost, inače netipične za historiografiju – bliski su suvremenom proznom modelu, što je jedan od razloga stalne literarizacije ljetopisa u našem vremenu.

Ljetopis želi povijesnim događajima dati formu: romanopisci ga čitaju upravo kao literarizaciju iskustva, kao davanje književne forme iskustvu. Preobličujući neke elemente ljetopisa, sugeriraju da ljetopis razumijevanje svijeta temelji na priči. Različite priče o istim događajima, priče koje, jednom ispričane, postaju vjerodostojnije od zbilje – sve su to posredni načini na koje ovi romani problematiziraju tradicionalni odnos između stvarnosti i fikcije, između historiografije i književnosti, te između

historiografije i samih povijesnih događaja. Pripovjedači tako, osim na razinu sadržaja, skreću pozornost i na razinu izraza u historiografiji. Uloga pripovijedanja i pisanja u ljudskom iskustvu zato se pojavljuju među središnjim temama ovih romana.

Samostanski ljetopisi iz 18. stoljeća nastaju kao rezultat potrebe zajednice za razumijevanjem sebe i svoga mjesta u svijetu na temelju iskustava u prošlosti, kao rezultat potrebe da uređivanjem, pripovijedanjem i shvaćanjem prošlosti zajednica prepozna sebe kao subjekt sa specifičnom povijesnom ulogom. Suvremena je recepcija ljetopisa nastavak lanca interpretiranja prošlosti: čitanje ovih tekstova opet je dio procesa stvaranja vlastite slike o povijesti, i o sebi, na temelju posredovanih slika. Učitavanje suvremenih kategorija u ljetopise i transformiranje pojedinih njihovih elemenata za potrebe novih pripovjednih tvorevina, dio je stvaranja vlastite (literarne) predodžbe o prošlosti i sadašnjosti pa se proces interpretiranja prošlosti pokazuje kao proces stalnog preoznačavanja.

Literatura

- Alajbegović, Božidar. 2009. *Nešto kao fleš: književne kritike*. Zagreb: Litteris.
- Baltić, Jako. 2003. *Godišnjak od događaja crkvenih, svietskih i promine vremena u Bosni*. Zagreb/Sarajevo: Synopsis.
- Beljan, Iva. 2011. *Pripovijedanje povijesti: ljetopisi bosanskih franjevaca iz 18. stoljeća*. Zagreb/Sarajevo: Synopsis.
- Beljan, Iva. 2014. *Na rubu književnosti: rasprave o hrvatskim piscima u BiH*. Zagreb/ Sarajevo: Synopsis.
- Beljan, Iva. 2014a. „Travnička hronika i franjevački ljetopisi“. U: *Andrićeva Hronika – Andrićs Chronik*. Ur. Branko Tošović. Graz/Beograd/Banja Luka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Beogradska knjiga, Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Svet knjige: 97–110.
- Beljan, Iva. 2015. „Znakovi u pustoj zemlji: bilješke o pripovjednom opusu Josipa Mlakića“. U: *Hrvatska revija*, 3: 22–24.
- Benić, Bono. 2003. *Ljetopis sutješkoga samostana*. Zagreb/Sarajevo: Synopsis.
- Bogdanović, Marijan. 2003. *Ljetopis kreševskoga samostana*. Zagreb/Sarajevo: Synopsis.
- Dukić, Davor i dr. „Okrugli sto: Travnička hronika“. U: *Andrićeva Hronika – Andrićs Chronik*. Ur. Branko Tošović. Graz/Beograd/Banja Luka: Institut für

- Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Beogradska knjiga, Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Svet knjige: 1055–1069.
- Ivić, Nenad. 1992. *Domišljanje prošlosti*, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta.
- Jergović, Miljenko. 2005. *Gloria in excelsis*. Zagreb: Europapress holding.
- Kazaz, Enver. 2010. „Historiografski i kulturnopovijesni metanarativi o Osman-skoj Bosni“. *Franjevački samostan u Gučoj Gori*. Ur. Velimir Valjan. Guča Gora/Sarajevo: Franjevački samostan Guča Gora, Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene: 363–393.
- Lašvanin, Nikola. 2003. *Ljetopis*. Zagreb/Sarajevo: Synopsis.
- Lešić, Zdenko. 2012. „Pripovjedač Ivo Andrić“. U: *Međunarodni naučni skup Ivo Andrić – 50 godina kasnije*. Ur. Ferida Duraković i Zdenko Lešić. Sarajevo: ANUBiH: 53–72.
- Luketić, Katarina. 2005. „Hipertrofija pripovijedanja“. U: *Zarez* 164, 7: 39.
- Meić, Perina. 2011. „Epistole Ive Andrića iz 1922.“ U: *Austrougarski period u životu i djelu Iva Andrića – Die k. u. k. Periode in Leben und Schaffen von Ivo Andrić*. Ur. Branko Tošović. Graz/Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Beogradska knjiga: 753–760.
- Meić, Perina. 2012. „Andrićev model povijesti književnosti“. U: *Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjeni dvaju svjetskih ratova (1925–1941) / Ivo Andrić – Literat und Diplomat im Schatten zweier Weltkriege (1925–1941)*. Ur. Branko Tošović. Graz/Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Beogradska knjiga: 221–241.
- Meić, Perina. 2015. *Književne perspektive: teorijske i književnopovijesne studije*. Rijeka: TiM studio.
- Mlakić, Josip. 2007. *Tragom zmijske košuljice*. Zagreb: VBZ.
- Nemec, Krešimir. 2006. *Putovi pored znakova: portreti, poetike, identiteti*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Pogačnik, Jagna. 2006. *Proza poslije FAK-a*. Zagreb: Profil.
- Primorac, Strahimir. 2008. „Velika posveta Ivi Andriću“. *Vijenac* 373: 13.
- Ricœur, Paul (Riker, Pol). 1993. *Vreme i priča I*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ricœur, Paul. 1990. „Preplitanje historije i fikcije“. *Quorum* 31, 4: 236–247.
- White, Hayden, 1987. *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press.

Franciscan annals and contemporary narrators

The paper deals with intertextual relations between novels *Tragom zmijske košuljice* and *Gloria in excelsis* by Josip Mlakić and Miljenko Jergović and the older Croatian literary tradition in Bosnia and Herzegovina, in particular the monastic annals from the 18th and 19th century (*The Annals* by Nikola Lašvanin, *The Annals of the Sutjeska Monastery* by Bono Benić, *The Annals of the Kreševo Monastery* by Marijan Bogdanović and *The Yearbook of Events and Time Changes in Bosnia* by Jako Baltić). The focus is on the analysis of the ways in which novel writers transform some elements of the annals for the needs of their novels. We also analyse the ways in which they understand the annals and their relation to the history.

Key words: Croatian literature in Bosnia and Herzegovina, Franciscan annals, Josip Mlakić – *Tragom zmijske košuljice*, Miljenko Jergović – *Gloria in excelsis*.